

LIETUVIŲ LEKSIKOS IR TERMINOLOGIJOS
PROBLEMOΣ

LIETUVIŲ KALBOTYROS KLAUSIMAI, XXIX (1991)

PROGINIAI STRAIPSNIAI, LINGVISTINĖS PASTABOS

S. STANEVIČIAUS RAŠTŲ LIETUVIŠKOJI LEKSIKA

Minint S. Stanevičiaus gimimo 190 metų sukaktį

Reikšmingiausia S. Stanevičiaus (1799–1848) palikimo dalis – grožinė kūryba – yra negausi. Tai šešios pasakėčios ir odė „Šlovė Žemaičių“ (1823). Labiausiai rašytojas išgarsėjo pasakėčiomis, kuriomis kaip klasikas įėjo į lietuvių literatūrą.

Jis surinko 150 lietuvių liaudies dainų, iš jų 30 gražiausių paskelbė rinkinyje „Dainos Žemaičių“ (1829). Be to, išleido tą dainų melodijų rinkinį „Pažymės žemaitiškos gaidōs“ (1833).

1823 m. S. Stanevičius išleido dvi knygeles fragmentų iš M. Daukšos „Postilės“ ir jos prakalbą, 1829 m. – 1737 m. anoniminę gramatiką, pavadinęs „Trumpos pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos“, kurios pratarmėje apžvelgė lietuvių raštiją.

Iš istorinių darbų tėra išlikęs vienas – „Lietuvių mitologijos aiškinimas“ (jis nebuvo išspausdintas).

1823 m. pasirodė dvi S. Stanevičiaus išverstos knygeliės: T. Brandenburgo „Apie darymą valgio iš kerpių islandų“ ir Š. F. Lomono „Istorija šventa“. Rusijos Mokslo Akademijos korespondento, Mogiliovo vaistininko T. Brandenburgo knygelė „Apie darymą valgio iš kerpių islandų“ buvo išversta į lenkų kalbą, tad S. Stanevičius iš lenkiško vertimo išvertė ją į lietuvių kalbą. „Istoriją šventą“ jis išvertė į lotynų kalbos. Tai biblinė žydų tautos istorija, parašyta Paryžiaus universiteto profesoriaus Š. F. Lomono.

S. Stanevičius buvo pietų žemaitis, tad ir savo darbus raše žemaitiškai. Jo raštose nuosekliai išlaikomas pagrindinės žemaičių tarmės ypatybės. Dvibalsius *uo*, *ie* S. Stanevičius verčia ilgaisiais balsiais *ū*, *y*, pvz.: *ûdega* „uodega“, *juda* „juoda“, *tisa* „tiesa“, *žimely* „žiemelė“. (S. Stanevičius *ū* žymėjo *u* raidę, o *y* žymėjo *i*.) Vieitoje *č*, *dž* prieš senovinį trumpąjį balsį *a* yra *t*, *d*, pvz.: *pauksztay* „paukščiai“, *pauksztems* „paukščiams“, *skardeys* „skardžiai“, *medey* „medžiai“. Ilgieji balsiai *o*, *é* žodžio kamiene ir kirčiuotoje galūnėje dvibalsinami ir verčiami *uo*, *ie*, pvz.: *pabiégty* „pabėgti“, *uriedas* „urėdas“, *regies* „regės“, *ragotynes* „ragotines“, *proto* „proto“ (S. Stanevičius *uo* žymėjo *o* raidę).

S. Stanevičius savo raštose vartoja tradicinę LDK XIX a. pirmosios pusės lietuvių rašybą. Jis žymėjo *l* kietumą (*l*), *š* ir *č* raše dviem raidėm (*sz* ir *cz*), o *ž* – arba *ž*, arba *ż*, dvibalsius raše *ay*, *ey*, o *v* – dvigubą (*w*). Nuo seno buvo susidariusi

tradicija kreipti dėmesį į garsų kokybę, o ne kiekybę, tad dažnai S. Stanevičius yra šis ten, kur žemaičių paplatinta e, o i yra vietoj trumpo ir ilgo, bet siauro i. Tačiau tai nėra nuosekliai jo raštuose išlaikyta.

Rašytojo darbuose nemaža žodžių žymima laužtiniu, kairiniu ir retkarčiais dešininiu diakritiniu ženklu. Laužtiniu ženklu visur pažymėti tvirtapradžiai žemaičių tarties skiemės, o kairiniu (kartais dešininiu) – tvirtagaliai. Trumpųjų skiemės kirtis visai nežymimas. Priegaidės jis yra puikiai skyrės ir žymėjės. Diakritikai reiškia ne tik kirtį, bet ir priegaidės.

S. Stanevičiaus raštų leksika įdomi tuo, kad ji paprasta, liaudiška, stengiamasi vartoti gyvojoje žemaičių tarmėje įprastus žodžius, vengiama knygino stiliaus, išlaikomi specifiniai žemaičių tarmės žodžiai. Jo leksika labai įvairi, nes darbai apima gana įvairias sritis, tai grožinė kūryba, darbai iš tautosakos, religinio pobūdžio veikalas bei pasaulietinio turinio knygelė.

Medžiaga žodžių registrui rinkta iš S. Stanevičiaus darbų: „Šlovė žemaičių“ (ŠŽ), „Šešios pasakos“ (ŠP), „Dainos Žemaičių“ (DŽ), prakalba „Skaitysiantiems“ (iš „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos ir žemaitiškos“) (TPS), „Apie darymą valgio iš kerpių islandų“ (AD) ir „Istorija šventa“ (IŠ), išleistų knygoje S. Stanevičius „Raštai“ (V., 1967).

Rašytojo grožinių kūrinių – odės „Šlovė Žemaičių“ ir pasakėčių „Šešios pasakos“ – kalba paprasta, kasdieninė gyvoji liaudies kalba. Šiuose kūriniuose randame specifinių tik žemaičių vartojamų žodžių, pvz.: *pašalys* „pakraštys, kertė“, *veizēti*, *veizdēti* „žiūrėti“, ir žodžių, kurių reikšmė kitokia negu dabartinės bendrinės kalbos žodžių, pvz.: *kiemas* „kaimas“. Yra žodžių, kurie to meto raštuose buvo vartoja, bet vėliau jie išnyko, pvz.: *pakala* „nugara, užpakalis“, *žavinti* „žudyti, galabyti“, *lydēs* „lenktynės“, *išrastojas* „kūrėjas“, *dainiuotojas* „dainius“.

Darbui „Dainos Žemaičių“ būdinga liaudies dainų leksika. Čia daug deminutvydų, pvz.: *seserelė*, *bernuželis*, *rūtelė*, *dobilelis*, *putinelis*. Dainose daug tik žemaičių tarmėje vartojamų žodžių, pvz.: *gegelė* „gugutė“, *lėtunelis* „kurs mažai tekalba“, *pagristi* „igristi, įkyrėti“. Šio veikalo pratarmėje ir paaiškinimuose S. Stanevičius vartoja ir savo naujadarus, pvz.: *nužygis* „apskritis“, *mokslininkas* „mokinys, auklėtinis“, arba žodžiams suteikia naują reikšmę, pvz.: *atgranža* „posmas, strofa“, kai kuriuos žodžius paima ir iš senųjų raštų, pvz.: *būstumas* „būvis, esybė“, *žvieti* „žvejoti“ ir kt.

Knygelė „Apie darymą valgio iš kerpių islandų“ įdomi tuo, kad tai viena iš pirmųjų pasaulietinio turinio knygelių, skirta buitiniam reikalams. Joje kalbama apie dalykus, kurie lietuviškose knygose lig tol dar nebuvu liečiami, tad S. Stanevičius, versdamas šią knygelę į lietuvių kalbą, turėjo rasti lietuviškus terminus įvairiomis sąvokoms pavadinti. Šiame darbe paimta nemaža žodžių iš gyvosios kalbos ir jiems suteikta nauja prasmė, arba vertėjas pasidaro naujadaru, pvz.: *tėvūnas* „patriotas“, *atidėjimas* „porcija“, *putra* „košė“, *nutikimas* „savybė“. Knygelėje daug buitinės leksikos. Tai ne tik ir dabar bendrinėje kalboje vartoja buitinės leksikos žodžiai, pvz.: *pelai*, *bulvės*, *cukrus*, *rētis*, *gelda*, bet pasitaiko ir iš

kitų šaltinių nežinomų žodžių, pvz.: *miltēs* „krakmolas“, *aušinē* „drebūčiai, želė“ ir kt.

„Istoriją šventą“ S. Stanevičius išvertė gana gyva kalba. Čia daug žemaičių tarmės žodžių, pvz.: *apsistoti* „likti vietoje“ *apveizėjimas* „rūpinimasis, potvarkis“, *atieškoti* „atrasti“, *išsitykti* „išsirengti“, *krestis* „pintinė“, *pabengti* „pabaigti“, *pabenga* „pabaiga“, *palaikis* „liesas, prastas“, *pargandinti* „išgąsdinti“, *pribengti* „pribaigtis, nužudyti“, *prisitiekti* „pasiruošti“, *užmokesnis* „atlyginimas, užmokes-tis“, *veizėjimas* „žiūréjimas, žvilgsnis“. Nemaža yra ir tokų žodžių, kurie buvo varto-jami senuosiuose raštuose, o vėliau išnyko, pvz.: *aimus* „gražaus sudėjimo“, *apginklingas* „ginkluotas, apginkluotas“, *gyvata* „gyvybė, gyvenimas“, *išplėsa* „grobis“, *karionė* „karas, kova“, *svilksnė* „svaidykli“, *paskanda* „potvynis“, *pa-veikslas* „pavyzdys“, *vylius* „apgavystė“ ir kt.

Straipsnyje pateikiamas surinktos leksikos registras, kur antraštiniu žodžiu iškeliamas vardžiųvardininko linksnis, o veiksmažodžių – bendratis, transponuoti į bendrinę kalbą. Toliau sutrumpintai nurodyta kalbos dalis, o kabutėse – žodžio reikšmė. Po reikšmės aiškinimo pateikiamos visos rastos to žodžio formos. Surašomi visi morfoliginiai ir rašybos variantai, o jeigu formos kartoja-si, tai toliau nurodomas tik S. Stanevičiaus darbas, puslapis ir eilutė. Žvaigždute pažymėti žodžiai, kurių visai nėra arba kurie tokia reikšme nepateikti akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ I–XIV tomuose.

I registrą įtraukta ne visa lietuviškoji S. Stanevičiaus raštų leksika, o tik ta jos dalis, kuri dabartinėje bendrinėje kalboje nevartojama.

Darbe nepateikti tokie žodžiai, kuriems būdingos tik fonetinės žemaičių tarmės ypatybės, pvz.: *pažinstamas*, *intikti*, *kumi*, taip pat fonomorfologinės tarmybės, pvz.: *aitoras*, *laza*, *lyzas*, *vėzas*, neskaidomi frazeologiniai junginiai, pvz.: *aukšta daina*, *aukšta giesmė* „odė“, *gražieji pratyrimai* „menas“, *kraštuose stovi* „vietoj stovi, be baimės“, *nebspaustos rankos raštai* „neišspausdinti raštai“, *surišta kalba* „eilės“ bei S. Stanevičiaus varto-jami etnonimai, pvz.: *Grykonas* „graikas“, *Gudas* „baltarusis“, *Phrigionas* „frigas“, *Lietuvininkas* „Rytų Prūsijos lietuvis“, *Rymionas* „roménas“, *Rusionis* „rusas“.

Žodžių registras

aimus bdv. „1) gražus, gražaus sudėjimo, 2) turtingas, pranašus“: 1) *buwa Juza-pas aymus* Iš 344₂₈; *aymesny buwa* Iš 388₂₉; 2) *pasyrody penky wiray arkleys yr styprumu aymesny* Iš 396₃₂.

ansai įv. „jis“: *ansay tary* Iš 351₃; Iš 350₁; Iš 350₃₅.

antrašas dkt. „antraštė“: *su antraszays* TPS 445₂₇; *yszdawe wièł knigèle, po antra-sza* ŠP 40₁₆; ŠP 44₉; ŠP 36₁₄.

apgimimas dkt. „prigimtis, būdas“: *rôdidamas taygy daynù žemaytysku apgymyma* DŽ 133₅; *pažynty (...) apgymyma kalbos* TPS 448₁.

apginklingas bdv. „ginkluotas, apginkluotas“: *miestas (...) murays yr boksztays apgynklyngas* Iš 359₂₁; *apey (...) witas Egipta maž ką apgynklyngas* Iš 347₃₄.

apimti vksm. „paimti, užimti“: *pyles apjemy* Iš 395₂₂; Iš 384₁₃; Iš 388₈; Iš 358₁₅.

- aprinkti** vksm. „išrinkti“: *apryntka sau karalu* Iš 375₁₈; *buwa apryntas* Iš 366₁₈; Iš 358₂₆.
- apsistoti** vksm. „likti vietoje, nebesileisti žemyn (apie saulę): *lipy sauley apsistoty: yr apsistojā*, *sauly* Iš 360₂.
- apskūstojas** dkt. „skundėjas, skundikas“: *apskunstojus lawams atydawy* Iš 389₂₄.
- apveiza** dkt. „apvaizda“: *apweiza (...) suszelpy* AD 311₁₁.
- apveizejimas*** dkt. „rūpinimasis, potvarkis“: *stojoſe tay ysz apweyziejyma Diewa* Iš 351₃₄.
- atidėjimas*** dkt. „porcija“: *wînas jos atydiejymas* AD 322₇.
- atgrąža** dkt. „posmas, strofa“: *dwy paskutynenses atgranžas tayp reyk yszmanity* DŽ 109₁₃.
- atieškoti** vksm. „atrasti“: *siunsty wayka ju atiszkoty* Iš 379₂₂.
- atstoti** vksm. „netekti“: *nu yszmyntis atstodama* Iš 366₂₂.
- augnus** bdv. „labai augalotas, labai didelis“: *wiras labay augnus* Iš 366₃₃.
- aušinė*** dkt. „drebuciai, želė“: *paty âusziny* AD 324₂₁; *kayp darity âuszine ysz kiârpia* AD 323₂₂; *ant dàrima âuszines* AD 323₂; *gâles gâuty asztûnys swarus âuszines* AD 327₅; *suwyrywyma i âuszine* AD 327₂₅; *âuszines* AD 323₁₃; AD 323₁₇; AD 323₂₃; AD 324₃; AD 324₉; AD 328₁.
- beg** dll. „argi, ar, gal“: *tenay asz lyngusi, beg ne yszgyrs matuszy* DŽ 118₇; DŽ 118₈; DŽ 118₁₁; DŽ 118₁₂.
- bepročiai*** prv. „lengvapėdiškai“: *karalu Samaryjos beprotey ikyrszy* Iš 385₇.
- byla*** dkt. „prasmė, mintis“: *bila tos daynos ira tokia* DŽ 113₁₉.
- būstymas** dkt. „būvis, esybė“ (*būstymas* S. Stan. paimitas iš M. Daukšos raštų, kur jis reiškia buvimą, buvybę, esybę S. StanR 569): *musu amžiaus bustime ira meylyngy žodey* DŽ 71₂₅.
- dabarčiuo** prv. „dabar“: *musu pratâryme dabarciu* ŠP 42₆; ŠP 44₁₆.
- dainažymė*** dkt. „nata“: *prydiéty daynâžimes* DŽ 133₈; DŽ 133₁₂.
- dainiuotojas** dkt. „dainius, poetas“: *apey Donalayczia giwâta yr darbùs kaypo dydy yr mažne pyrma dayniuotoja Lietu-žémes pasakoja* ŠP 36₂₁.
- darbumas** dkt. „darbštumas“: *darbume yr gražume dârba jymty pawêyksla nu Lituwynynku Prûsu TPS 444₁₇*.
- dievotarnis*** dkt. „dievo tarnas“: *diewotarnys yr diewobaymyngas* ŠP 36₄.
- draugalelė*** dkt. „draugė“: *žuwelu draugalely* DŽ 87₁₂.
- drauginykas** dkt. „sargybinis, palydovas, draugas“: *winam draugynikuy* Iš 369₂₅; *nor buty draugyniku* Iš 379₁₂; *draugynikay* Iš 369₁₆; *draugynikams* Iš 376₂₄; *jo draugynikus* Iš 371₃₁; *siunty draugynikus sawa* Iš 369₄; *su draugynikays* Iš 369₁₃; Iš 372₁₂; Iš 372₄; Iš 372₃₅.
- dukrawedis** dkt. „dukters vyras“: *par wilu sawa dukrawedžia prâžuwa* Iš 399₃₂.
- erčia** dkt. „tuščia vieta, atvira vieta, aikštė“: *po auksztas yr dikas erczias* AD 320₁₈.
- ertus** bdv. „erdvus“: *ira numi erty wita* Iš 338₅.
- garsingas** bdv. „garsus“: *garsyngas par wysùs žemaycziùs* ŠP 42; *pas Lenku garsyngas* ŠP 34₁₂.
- gegelė*** dkt. „gegutė“: *o yr atlieky tryns raybas gegeles* DŽ 126₂; *rayba gegely* DŽ 126₈; *pas margos gegeles* DŽ 117₂₁.

- gyvata** dkt. „gyvybė, gyvenimas“: *Saula giwata ne siku užlayky* Iš 369₁₁; *apey Donalayczia giwata* ŠP 36₂₀.
- gobtūrelis** dkt. „gobtūras – kepuraitė iš aksomo, šilkinė kepuraitė, papuošta karoliais“ S. StanR 583: *uždies gopturely* DŽ 99₁₇.
- idant** jng. „kad“ – reiškiant tikslą senovinėje ar iškilmingoje kalboje: *idant tasay tarp jù karàlum' pastôtou* ŠP 56₁₀; DŽ 72₂.
- ikiršyti** vksm. „sukiršinti“: *karalu Samaryjos beprotey ikyrszy* Iš 385₇.
- ing** prl. „i“: *yng Nèmona wàra* ŠP 54₁₅; ŠP 50₂₃.
- ypatus** bdv. „atskiras“: *yr ipatiose knigialies* AD 307₆; *po kâymas uždiéty ipates griniczias* AD 320₅.
- išplėša** dkt. „grobis“: *daugel yszplieszas gawa* Iš 396₄.
- išrasti** vksm. „pripažinti, nustatyti, laikyti kuo“: *wagymys yszrada* Iš 350₂₆.
- išrastojas*** dkt. „kûréjas“: *pyrmûju yszrastoju pàsaku éasant* ŠP 32₁₇.
- išrodyti** vksm. „parodyti“: *yszrôdy tq teykasma* DŽ 133₁₂.
- išsireikšti** vksm. „išaiškėti“: *wèyk yszsyrêyszky to paukszcze gdûrîby* ŠP 58₁₀.
- išsitykti** (išsitiki)? vksm. „išsirengti“: *i kiala yszsytkusy* Iš 379₄.
- išspausti** vksm. „išspausdinti“: *isâkes yszspâusty* AD 308₈; *yszspâusta buwa* AD 307₁₀; *apgarsynta buwa yszspâustu rasztu ližuwie Rossu* AD 307₄.
- ištasiytu** vksm. „sudaryti“: *pagal (...) grikonyszkòs kalbos ysztaysita* ŠP 42₃; (pasakas) *luosoj' kaþboj'*, *ysztaysítas* ŠP 34₈.
- ištikti** vksm. „sudaryti“: *daynu žemaytyszku surynkymas ysztiktas yr yszspaustas butu* DŽ 72₂₄.
- išvadinétojas*** dkt. „šauklys“: *kursay yszwadynietoja apsiaustus atnesztu* Iš 367₆.
- jeben** dll. „nebent“: *yszjemus jáben tykt užsykrietyma lygos* AD 309₅.
- jeib** jng. „jei“: *jeyb yr muna timas balnelys, gailu muna szyrdeley, gaylu* DŽ 104₈; DŽ 103₁₂; DŽ 104₁₅; DŽ 107₇; DŽ 105₅...
- kaipogi*** prv. „taipogi“: *garbyngas, kaypogy mokitas wiras* ŠP 42₁₂.
- kalinys** dkt. „kaléjimas“: *imety Juzapa i kalyny* Iš 344₃₁; *buwa (...) kalynie* Iš 344₃₂; *kâlyne sargays podraug pasylyka* ŠP 58₁₅; *lig sùduy stôsent, kalynie tûriéja* ŠP 58₁₈; Iš 362₂₄; Iš 387₂₁; Iš 388₁₅.
- karia** dkt. „karas“: *už paskutynenses kares Szwedu* DŽ 72₁₄.
- karioné** dkt. „karas, kova“: *kariony* Iš 399₆; *ant kariones prysytyki* Iš 372₁₀; *karione (...) dransey wary* Iš 395₁₈; Iš 399₇.
- kiemas** dkt. „kaimas“: *Lazdenelu – kime (...) gymës* ŠP 34₂₇.
- krestis** dkt. „pintiné“ (su lanku)“: *jemy kresty* Iš 355₁₄; *tryns krestey* Iš 345₂₁; *nesziojau ant galvos trys kresczius* Iš 345₁₈; Iš 355₂₂.
- laisis** dkt. „lëšis“ (toks augalas): *del sawes walgy ysz laysiu* Iš 339₁₉; *kaypo tay su pupums, bûlbiums, layseys* AD 324₂₀.
- laistyti** vksm. „glaistyti“: *reyk idiéty i làistita sàgona* AD 323₅.
- lankoti** vksm. „gerbt, stengtis įtiki“: *ji pagal pryderiejyma lankoja* Iš 383₄.
- laužtinélė** dkt. „kamanélės su laužtukais“: *laužyneles tempdamas* DŽ 98₂.
- létunelis** dkt. „kurs mažai tekalba“: *o kur tu eysy tu lietunely* DŽ 117₅.
- lydës** dkt. „lenkynës“: *atéja pauksztems lidžiù gàlas* ŠP 58₃.
- luštelis** dkt. „pluoštelis“: *dèdame (...) lusztely ysz àprasza rudenis* ŠP 36₂₇.

- manyti?** vksm. „igusti, nusimanyti“: *kur po priweyza menancziūse žmoniù AD 320₅; pawadyntas buwa Dowidas menansys ant to darba Iš 366₂₅; kokiame dâykite menansys TPS 442₁₃.*
- maudas** dkt. „meldas“: *jemy kresty ysz maudu Iš 355₁₅.*
- medžiaga** (medega)? dkt. „medžiaga“: *tamtykra mèdega rasty (...) galiesy TPS 448₃₀.*
- miltēs** dkt. „krakmolas“: *giariāuse dale ira myjlties AD 310₁₇; ne tûr (...) myjlciu AD 310₂₁; AD 311₆.*
- mokytinis** dkt. „auklétinis“: *niekadòs Mokitynia ŠP 42₂₄.*
- mokslininkas** dkt. „mokinys, auklétinis“: *par Symona Stanewicze mokslynynka lyteraturas yr gražiūju prytirymu DŽ 67₆.*
- našumas** dkt. „uolumas“: *kytyjms prydûty naszuma TPS 442₂₂.*
- nenuitaikumas** dkt. „nuostolis, nelaimė, pakenkimas“: *nepalowy nepritelu wargynty wysokeys nenutaykumays Iš 362₃.*
- neparversti** vksm. „nekisti“: *eyn ysz nepârwertemos esîbes dalù AD 310₁₂.*
- nerasti** vksm. „nesirasti“: *niek's pykta nerassys' ŠP 56₆.*
- nesang** jng. „nes“: *nesang žmogus lâwa kayp tykt pažyna ŠP 50₂₀; ŠP 34₁₇.*
- nesukrumas*** dkt. „neapsukrumas“: *par nesukruma wadowu Iš 396₆.*
- nesutekimas** dkt. „trükumas, neužtekimas“: *nesutekymas dûnas AD 310₁; èsanteme layke nesutekyma jawù AD 308₇; nesutekyme jawù AD 307₃; nesutekyma ne kent AD 311₁₄; nesutekymuose esanczius (...) szelpdams Iš 377; AD 318₂₁; AD 321₈; AD 310₁₀; AD 309₂₁.*
- niekada*** „kadaise, prieš kurį laiką (buvisio auklétinio)“: *niekadòs Mokitynia ŠP 42₂₄.*
- nuramdymas*** dkt. „nuraminimas, išgydymas“: *del nuramdimâ lygos jo Iš 366₂₄.*
- nuramdyti** vksm. „nuraminti“: *Fylistynus (...) nuramdy yr Arabus pargalieja Iš 385₁₁; negalieja buty nuramditas Iš 381₁₉; tays žodeys nuramdita Iš 379₂₇.*
- nusidavimas*** dkt. „atsitikimas“: *stebiêsymies winôk râdë czionay tik nusydawymu wysôkiu TPS 448₁₉.*
- nusiduoti** vksm. „pasisekti“: *nusydawy mumus atrasty TPS 442₈.*
- nusitikimas*** dkt. „atsitikimas“: *butu amžynu pamynku nusytykyma Iš 359₁₂; Iš 351₁₈; Iš 359₁₇.*
- nutikimas*** dkt. „savybė“: *o nutykymûse sawa su wysu lîgy grudáms AD 309₁₉.*
- nužygis*** dkt. „apskritis“ (S. Stan. naujadaras pavietui pakeisti S. StanR 570): *kal-tas esu (...) Karùžujuy nûžige Rasêyniu DŽ 133₁₁.*
- pabenga** dkt. „pabaiga“: *pabenga DŽ 130₁₈; Iš 386₂₉.*
- pabengti** vksm. „pabaigt“: *pabengy amžiu Iš 373₂₂; nebuwa dar pabengtas Iš 360₁; Iš 373₁₅.*
- padéjimas** dkt. „1) pagalba, 2) padétis“:
- 1) *praszity padiejyma Iš 385₂₇; par padiejyma Diewa Iš 383₃₂; padiejyme Diewa turieja Iš 387₆; ant padiejyma Diewa Iš 397₂₉; aplydë wylty padiejyme Diewa Iš 399₉.*
 - 2) *tokiame padiejyme patwyrtyna Ezechyjoszziu Izajoszzius Iš 386₂₇.*
- pagristi** vksm. „igristi, įkyrēti“: *pagryss mun judynjey purweley DŽ 106₁₂.*

pajudinti vksm. „sujaudinti“: *koralus pajudyntas stebuklu* Iš 389₂₃.

pakala dkt. „nugara, užpakalis“: *ant erele kitrey tiloja pakalas* ŠP 58₂.

pakastynės dkt. „pakasynos : laidotuvų apeigos“ LKŽ IX: *ten atlaykę pakasty-nes* Iš 354₁₄; Iš 399₃₀.

palaikis bdv. „liesas, prastas“: *septines karwes palaykes* Iš 346₃.

paminkslas dkt. „atminimas“: *Aisopq pamynksla garbieje laykidamy* ŠP 34₆.

pamokslas dkt. „mokslas, mokymas“: *werta tykray idant del kalbos yr krykszcziō-nyszka pamóksla ysznauja spausdynta būtu* TPS 445₉.

pargaléjimas* dkt. „pergalė“: *idant kartays pargaliejyma neprypažyntu* Iš 361₅; *po pargaliejyma* Iš 391₁₇; Iš 385₅; Iš 369₂₈; Iš 365₂₆.

pargaléti vksm. „nugaléti“: *budawa pargaliety nu nepritelu* Iš 360₁₄ *rassy mes par-galiesme* DŽ 123₂₀; *musztiniese pargalieja* Iš 386₉; *pargalietas* Iš 387₂₁; *pargalie-jes karalu* Iš 391₃; Iš 397₂₈; Iš 395₂₈; Iš 399₁₉; Iš 395₂₇.

pargalétojas* dkt. „nugalétojas“: *pargalietojuj buwa pryžadiejes* Iš 368₂₁; *džiaug-damis pargalietoju* Iš 368₁₁; *pasylyka pargalietojeys* Iš 368₉.

pargandinti vksm. „išgąsdinti“: *wysa ju wayska pargandyna* Iš 365₂₁; Iš 396₁₅.

parleisti vksm. „pasiūsti“: *ant jo parleyda* Iš 384₈.

parsergėti vksm. „perspēti“: *pranaszas parsergieja* Iš 385₁; *parsergietas nepaklausy-Iš 385₁₆*; *idant ji parsergietu* Iš 370₁₂; Iš 363₂₄; Iš 387₃₄.

parveikti vksm. „nugaléti“: *skausmu parweykta* Iš 394₂₂.

parvien prv. „kartu, drauge“: *parwin su mižiu saliklu* DŽ 114₃.

pasavinti vksm. „pasisavinti, įsūnyti“: *ji pasawyna yr pramyny Moyžiesziumy* Iš 355₃₂.

pasergėti vksm. „pastebeti“: *Saulys tay pasergiejes* Iš 365₂₄; *pasergieję tay dwa-ryskey* Iš 389₁₉.

pasigundytı vksm. „susigundytı“: *raszity pasygundžia* ŠP 34₁₀.

pasiregėti vksm. „sueiti, pasimatyti“: *ten mes pasyregiesme* DŽ 98₆.

pasirūpinimas dkt. „pastangos, mokymasis“: *be jökkia pasyrūpynyma* TPS 443₂₅.

paskanda dkt. „potvynis, patvinimas“: *po prasydiejyma paskandos* Iš 334₃₁; Iš 334₁₀; Iš 335₂₁; *ženklyna pabayga paskandos* Iš 355₅; Iš 355₁₇.

pašalys dkt. „pakraštys, kertė“: *nuswyta paszaley* ŠZ 64₂.

patepti vksm. „patvirtinti, išrinkti, palaiminti“: *ant karalaus pateptas* Iš 366₁₉.

patogiai prv. „dailiai, gražiai“: *patogēy suswadynty ira* TPS 443₁₈.

patoliai prv. „iki tol“: *wyrynty patoley, pakol ne pasydaris lympanty putra.*

paveikslas dkt. „pavyzdys“: *idant prapultyngā paweyksla palykeziau* Iš 392₁₇; *gál-būty pawéykslu* TPS 446₉; *pawéykslu būtu* TPS 448₁₇.

paveizéjimas dkt. „pažiūréjimas“: *ant patis paweyzièjyma galiés numanitý* AD 316₁₄; Iš 332₅.

pažeida dkt. „žaizda“: *apturiejes pažeyda* Iš 388₂.

pažymė dkt. „požymis“: *pàžimes žemaytyszkas gâydas* DŽ 131₁.

prapultingas bdv. „pavojingas, blogas“: *idant prapultyngā paweyksla jaunymsyms-palykeziau* Iš 392₁₇.

pratarimas* (pratarymas)? dkt. „pratarmė“: *pratarymas* DŽ 71₁; *pratàryme* ŠP 42₆; *mokita pratàryma ira wokyszkay raszes* ŠP 36₁₉; DŽ 133₁.

pražuva dkt. „pražuvimas, mirtis“: *nu pražuwos yszgialbieja* Iš 369₇.

pribengti* vksm. „pribaigt, nužudyti“ *prybengy ji* Iš 372₃₅.

priegtam prv. „be to“: *priegtām giaras ira* TPS 446₁₀.

prigimtas* bdv. „gimtasis“: *ne niekyndamy prygymtos sawa žemaytyszkos kalbos* ŠP 34₁₅; *prygymtoj' mūsu kalboj'* suraszītas ŠP 32₃.

prisitiekimas dkt. „1) pasiruošimas, 2) iškilmingumas“: 1) *tayp baysaus prysytikyma ant waynos* Iš 398₁₅; 2) *Diewas dawy jyms istatima bayseme prysytikyme* Iš 357₃₄.

prisitiękti vksm. „pasiruošti“: *ant kariones prysytiky* Iš 372₁₀.

priteikti vksm. „duoti“: *szarwa sawa pryteykty norieja* Iš 367₂₃.

priveiza dkt. „priežiūra“: *kur po prīweyza menancziūse žmoniū* AD 320₅; AD 326₁₁.

priveizėtojas* dkt. „prižiūrėtojas“: *padietas ant pryweyzietoju* Iš 344₃₄; Iš 345₂₈; Iš 346₁₂.

putra dkt. „košė“: *pakol ne pasydaris lympanty putra* AD 317₁₀.

regētinai prv. „aiškiai, matomai“: *regietynay Dowiduy smerty taty* Iš 368₃₁; Iš 396₃₀.

rūpesningai prv. „rūpestingai“: *rūpesnyngay iszkōty* TPS 444₁₅.

rūpiai* (rupiai)? prv. „rūpestingai“: *todiel rūpey reyk jes yszrynkty yr atskyjrtý* AD 314₂₆.

sakymas dkt. „pamokslas“: *dydžiāuse werczia dūdame sâkimams Dauksza* TPS 445₃.

sandara dkt. „santarvė, paliaubos, susitarimas, sutartis“: *padary sandara* Iš 399₂₃; *neszty skrine sandaros* Iš 359₃; *bus ženklu sandaros* Iš 335₁₃; *nu amžiu sandarōj' giwēna* ŠP 56₇; Iš 358₁₉; Iš 359₂₆; Iš 364₁₄; Iš 374₂₄...

santarmė dkt. „sutarimas?“: *gražiu balsu yr sântarme ira daynujemy* DŽ 134₆.

savokti* vksm. „surasti“: *rasztū niekur sawokty negaliejome* ŠP 42₁₈.

sekmas sktv. „septintas“: *dino sekmo* Iš 371₉.

skaitlius dkt. „kiekis, skaičius“: *yszspāusty sutenkanty skaytlu knigialu* AD 308₉.

skepetelis dkt. „skara“: *muny jy nuszlusty szylku skepetelu* DŽ 78₁₀.

sloga dkt. „nelaimė, bėda“: *nesutekymas jos teysyngay paszkaytitas ira už dydžiāuse sloga* AD 309₄.

sluogsnis dkt. „posmas“: *paskutynemenja slugsnie nor sakity žyrgas* DŽ 106₁₃.

sodnas dkt. „sodas“: *pryligst sodnams* TPS 443₁₆.

spausti vksm. „spausdinti“: *spāustas Londone* TPS 447₄; *Karalâuczuje spāustas* TPS 446₁₅; *spāusta Keydayniūse* TPS 447₁₆.

stačiai prv. „tiesiai, gerai?“: *statey elgensys* Iš 339₁₇.

sugryti vksm. „sugauti“: *ten but sugriję už marga lidekele* DŽ 87₁₅.

suklēsti vksm. „išauginti daugybę uogų“ S. StanR 581: *kad sukliess glusnelej raudonas ugeles* DŽ 93₅.

sumanė dkt. „nuomonė, nusistatymas, sumanymas“: *apie sawa sumanes turiejos* Iš 364₃₀; *sawa sumanie tebstowieja* Iš 356₁₁; *prysyleyda ant sumanes netykrojy motina* Iš 374₁₄; *pakol pryklausy sumanes Jooda* Iš 384₂₂; *patyka karaluy sumany* Iš 346₃₀; Iš 378₁₉; Iš 392₁₆; Iš 392₂₁.

susimylėti vksm. „pasigailėti“: *susumyla ant jo* Iš 355₁₄.

- susinešti** vksm. „prisidēti, prisijungti“: *su jeys karalus Amaliecytu susyneszes buwa Iš 361₁.*
- suskirti** vksm. „suplyšti“: *skara tayp wadynama nu žodže suskyres DŽ 78₁₅.*
- surinkimas** dkt. „rinkinys“: *daynu žemaytyszku surynkymas ysztiktas yr yszspaus-tas butu DŽ 72₂₄.*
- sutekti** vksm. „pakakti, užtekti“: *yszspāusty sutenkanty skaytlu knigialu AD 308₉.*
- suvesti** vksm. „suviiloti“: *žaltis muny suwedy Iš 332₃₀; kad tu suwedey motryszke Iš 332₃₁.*
- sužvieti** vksm. „sužvejoti“: *ten but sužviję, ten but sugrię už marga lidekele DŽ 87₁₅.*
- svilksnė** dkt. „svaidyklė“: *mety ysz swylksnes Iš 368₃; jemy tyktay laza, swylksne Iš 367₃₀.*
- *šarvas** dkt. „ginklai“: *szarwa sawa pryteykty norieja Iš 367₂₃.*
- šeļpti** vksm. „palaikyti, paremti, pakelti“: *nôryme szelpty sawa kalba TPS 444₁₂.*
- tamtokas** „tinkamas“: *tamtykra mèdega rasty TPS 448₃₀.*
- teiksma** dkt. „palankumas“: *dydys teyksmas swieta Iš 368₁₄; yszrôdy tą teyksma; teyksmu karalaus Iš 389₃₃.*
- tévainis** dkt. „ipédinis, paveldėtojas“: *numyres palyka tiewayniu sawa sumu Iš 399₃₅.*
- tévūnas** dkt. „patriotas“: *ponistie mûsu daugiel ira tiewùnu AD 321₁₄.*
- tiesumas** dkt. „tvarkingumas“: *po tisuma yr patôgey suswadynty ira TPS 443₁₈ („tvarkingai, eilémis“).*
- tikti** vksm. „tekti, pasitaikyti“: *pelieday yr szyksnôsparniuy tyka ŠP 58₁₄.*
- tyloti** vksm. „tvylotli, tyléti ir nejudéti, ramiai laukti ko su įtempimu“ S. StanR 502: *ant erele kitrey tiloja pakàlas ŠP 58₂.*
- troškiai** prv. „norai, godžiai“: *tôky pàszara galwyjey jêd labay troszkey AD 328₅.*
- tūlas** įv. „dažnas, ne vienas, daug kas“: *tûlose szalyse TPS 448₅.*
- uždoris** dkt. „?“: *Samsonas naktis wydurie atsykieles nueja pas duru miesta kures rades uždaritas, su uždoreys su wysu, peteys yszkièly Iš 362₁₅.*
- užminimas** (užmynimas)? dkt. „projektas“: *jéy užmynimas tasay pasyrôdis wertu miegynyma AD 321₁₉.*
- užmokesnis** dkt. „atlyginimas, užmokestis“: *už suligta užmokiasny Iš 355₃₀.*
- užsistebéti** vksm. „nusistebéti, apstulbtii“: *Jokubas (...) užsistebieja Iš 352₂₂.*
- užveizétojas** dkt. „prižiürétojas“: *yr wysa Egipta užweyzietoju ira Iš 352₂₀.*
- užžinotojas** dkt. „žinys“: *užžynotojys Iš 350₁₇; pawadyna užžynotojy Iš 350₂₀; lipy užžynotojuy sawa Iš 350₁₅; prisz užžynotojo Juzapa Iš 349₂₆; Iš 350₂₅; Iš 349₃₀.*
- vaidas** dkt. „nesutarimas“: *pradžia to wayda esanty ysz apine DŽ 114₂; waydužy padarey DŽ 111₁₂; kol winas buway waydužiu ne darey DŽ 111₈.*
- valdonas** dkt. „savininkas, šeimininkas“: *laukù yr káymu waldonas ŠP 50₁₇; úwoga waldonu AD 321₉; diel tù waldonu AD 320₁; idant waldonay AD 320₁₂; AD 319₁₈; AD 324₁₆.*
- vartinti** vksm. „versti“: *wartyna walgity Iš 392₇.*
- veikslas** dkt. „pavidalas, išvaizda?“: *darose weyksle meylažodistes DŽ 72₁.*
- veizdėti** vksm. „žiūréti“: *lapy alkana ant jo ysz krûma weyzdiéja ŠP 48₆; weyzdiék swiête nusymynes ŠZ 64₉.*
- veizéjimas** dkt. „žiūréjimas, žvilgsnis“: *weyziejymu yr žodeys patwyrtynusy Iš 394₃₅.*

veizēti vksm. „žiūrēti“: *weyziek kniga ŠP* 24; *weyziedams ant jo jaunistes Iš* 367₁₂; *ŠP* 40₂₁.

verčia dkt. „ivertinimas“: *atrāda werczia AD* 321₁₂; *werczia dūdame TPS* 445₃. **vienatējis** bdv. „vienintelis“: *jymk sunu sawa winatiejy Iš* 336₂₃; *sumuy tawa winat tiejuy Iš* 337₅.

vylius dkt. „apgavystē“: *par wilu sawa dukrawedžia prājuwa Iš* 399₃₁; *Iš* 399₂₇.

visius dkt. „giminē, palikuonys“: *tawa wisius pryligs anas Iš* 336₉; *Iš* 355₂.

visuotimas bdv. „1) visuotinas, 2) paprastas“: 1) *pagal wysotymos žynios ŠP* 32₁₈; pažynty (...) *wysotyma apgymyma kalbos TPS* 448₁;

2) *palykes tyktay žmones wysotymius Iš* 388₁₀.

žavinti vksm. „žudyti, galabyti“: *karaluka žawyjnty noriēja ŠP* 58₁₂.

žyminimas dkt. „reikšmė, prasmė“: *niejokia neturentys žimynyma DŽ* 130₁₆.

žmonystė dkt. „žmonija“: *pritelus žmonistes AD* 309₁₃.

žvieti vksm. „žvejoti, gaudyti“: *žada muny žwity marga lidekele DŽ* 96₁₁.

žvynas bdv. „apaugęs žvynais“?: *turieja apsiausta kaypo žwina žuwis: waria apautay ant koju; waria szalmas ant galwos yr skyda waria ant pecziu Iš* 367₂.

Albina Auksoriūtė

ŽEMAIČIŲ ŽODŽIAI PRÝŠININKĘ, PRÝŠINĘ

Vienas iš žemaičių gyvenamojo namo – trobos patalpų pavadinimų – *prýšininkė*. Žemaičių tarmėje vartojami ir kiti šiam žodžiui giminiški pavadinimai: *prýšinė*, *prýšninkė*, *prýšininkis*.

Žodis *prýšininkė* žinomas jau iš S. Daukanto raštų. Pasakodamas apie žemaičių trobas, jis pažymi: „O trečiosios [durys] į prýšininkę, nu žodžio pryš, jog pryš trobos durų buvo DB 23“. Kokia šios patalpos paskirtis, S. Daukanto nepaminėta. Dabar šiaurės ir vakarų žemaičių tarmėje *prýšininkė* reiškia trobos patalpą karšinčiams gyventi: *Išejo (išejo) an karšenės į prýšininkę* Brs. *Parves marčią, mes kelsmos į prýšininkę* ŠV (LKŽ X 698). Šiaurės žemaičiai šią patalpą dar vadina *prýšinke*.

„Lietuvių kalbos žodyne“ prie tokio žodžio *prýšininkė* reikšmės aiškinimo dar pridėta: „.... ar įrengta seklyčia“ (X 698). Žemaičių tarmėje *prýšininkė* seklyčios prasmės neturi arba tai labai retai pasitaikanti reikšmė. Tokios reikšmės nėra ir ši žodži varto jusio M. Valančiaus raštose. Tai pažymi ir K. Būga: „Šiaurės vakariečių žemaičių *prýšininkė* ... neatstoja mūsų seklyčios“ II 48. S. Daukantas mini tokius svečių patalpos pavadinimus: *trobos, svetlyče, alkierius, svečio troba*. Dabar žemaičiai svetainę vadina *gerája tróba, didžiája tróba* arba tuo pačiu žodžiu kaip ir visas namas – *tróba*: *Visa šeimyna susirinko su svečiu pasišnekėti į gerają tróbą* Tl (LKŽ III 243). *Eisma į didžiają tróbą, virtuvėj nesmagu svečius laikyti* Šll. *Išplauk trobą, rytoj gal ateis svečių* Kltn.

Svečių kambarį panašiu žodžiu *priešinė* šalia *seklyčios, sveklýčios, svetlyčios* vadina pietų aukštaičiai: *I priešinę prašyk svečius Srj* (LKŽ X 696). *Suskabinam ir einam priešinę* šokt DrskŽ 283. Šiaurės ir vakarų žemaičių *prýšininkėi* gimi-